

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора юридичних наук, професора,
першого проректора Національної академії внутрішніх справ
Гусарева Станіслава Дмитровича на дисертацію Цуркан-Сайфуліної
Юлії Василівни «Владні засади права: філософсько-правове
дослідження», подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних
наук зі спеціальності 12.00.12 – філософія права

Вивчення тексту дисертаційного дослідження, автореферату та наукових праць здобувача, опублікованих за обраною темою, дають підстави зробити наступний висновок.

Актуальність теми. Як вірно вказує автор дисертації, зв'язок влади і права, є одним із фундаментальних питань правової філософії, вирішення якого знаходиться у площині розуміння сутності зазначених вище явищ, виявлення причинно-наслідкового зв'язку між ними. Пошук відповіді на питання - як між собою взаємодіють право і влада, – це пошук відповіді на одне з центральних питань онтології права: чи є право самотійною силою?

Сучасна філософія права, зазначає у своєму дослідженні автор, пропонує нові підходи до розв'язання окреслених питань, що свідчить про різноманітність проблеми – з однієї сторони, та плюралізацію методологічної основи філософського дискурсу права – з іншої. Поява комунікативних концепцій права, становлення інтерсуб'єктного бачення правової реальності, відмова від детермінізму та монізму в поясненні механізму дії права – усе це суттєво оновило методологічний вимір філософсько-правового знання, дало поштовх виникненню нових інтерпретацій класичних проблем.

Актуальність обраної теми полягає й у тому, що філософсько-правову проблематику співвідношення права і сили («сила права» і «право сили») може бути представлено як цілісну філософсько-правову проблему, що стосується онтологічних, гносеологічних, аксіологічних та антропологічних характеристик права. Залежно від того, які ціннісні орієнтири

використовуються при розкритті змісту права, його інтерпретації будуть тяжіти або до інструменталістського полюсу або до змістовного полюсу. Усе разом дало змогу авторові стверджувати про перспективність подальших філософсько-правових досліджень зв'язку права та сили, а також права і влади, що набуває особливої актуальності з урахуванням трансформації рис права за сучасної доби, коли спостерігається ослаблення державного впливу на функціонування правової системи.

Хоча сьогодні складно говорити про те, що владні засади права є проблемою суто юридичною, так само як складно говорити про існування суто юридичних проблем взагалі. Найгостріші та найскладніші проблеми виникають там, де юридична раціональність і правила правового філософствування стикаються з іншими сферами дискурсу, як-от політика і влада. Саме в цих точках перетину спалахують ті методологічні конфлікти, які покликана вирішити філософська наука.

Не можна не привернути увагу й на проблеми функціонування самої влади сучасного українського суспільства. З одного боку, влада намагається продемонструвати свою ліберальність, готовність до послаблення регулятивного впливу на різні сфери суспільного життя, використовуючи метод дерегуляції. З іншого - шляхом активізації правотворчої діяльності відбувається оновлення чинного законодавства, за результатами чого формується тенденція розширення державного впливу на систему економічних та політичних відносин. Отже осмислення на дисертаційному рівні питань взаємодії права і влади, визначення методологічної основи для розуміння таких складних співвідношень через призму сучасних світоглядних парадигм є актуальним і своєчасним завданням філософсько-правової науки.

Зв'язок дисертації з науковими програмами, планами, темами.
Дисертаційне дослідження виконано відповідно до теми науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» на 2011–2015 рр. «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку

української державності та права» (державний реєстраційний номер – 0110U000671) та плану науково-дослідної роботи кафедри загальнотеоретичної юриспруденції «Наступність та оновлення як тенденція розвитку держави і права сучасної України».

Методологічна основа дослідження складається з сукупності принципів та ідей неklasичної парадигми філософії права, що дало змогу осмислити владні підвалини права з точки зору уявлень про ідеї додатковості, плюралізму та міждисциплінарності. Це уможливило розгляд владних засад права під кутом зору базових методологічних підходів, властивих сучасній філософії права та загальнотеоретичній юриспруденції: аксіологічного, який допоміг виявити інструменталістські та неінструменталістські інтерпретації права у його зв'язку з владною раціональністю (підрозділи 1.3, 3.1, 3.2, 4.2); порівняльного, за допомогою якого було показано спільні та відмінні характеристики права як форм соціальних практик, формування яких відбувається на основі неоднорідних культурних кодів (підрозділи 1.1, 3.4, 4.4); герменевтичного, що дав змогу розглянути владно-правовий дискурс у цілісності та екзистенційній єдності (підрозділи 1.2, 3.3, 4.3, 4.4); цивілізаційного, за допомогою якого було показано, що розмежування влади права і права влади є однією із рис західної правової традиції (підрозділ 4.4). У поєднанні з фундаментальними ідеями неklasичної онтології права методологічні підходи уможливили комплексне осмислення предмету дослідження та формування цілісної концепції владних підвалин права.

Окрему увагу привертає використання історичного методу, завдяки якому стало можливим вирішення цілого комплексу завдань, пов'язаних з виявленням метафізичних підвалин розуміння влади і права, філософських засад переходу до нової гуманістичної парадигми зв'язку права і влади, особливостей розуміння владних засад права у філософії Нового часу, а також в контексті сучасних досягнень природно-правової доктрини.

Наукова новизна основних положень та висновків дисертації полягає в тому, що автором вперше:

- здійснено комплексне концептуальне міждисциплінарне осмислення владних підвалин права в розрізі їх антропологічних, аксіологічних та герменевтичних характеристик та з позицій комунікативної парадигми онтології права, що дало змогу показати динамічну інтерсуб'єктивну природу владності як властивості сучасного права;
- охарактеризовано герменевтичну протяжність політико-правового дискурсу в пошуку точок перетину владного і правового смислів у їх «співіснуванні» як феноменів, спрямованих за межі раціонального й водночас таких, що тяжіють до нормативної раціоналізації;
- з'ясовано зміст владності права як його характеристики, зокрема, доведено, що владність права має тлумачитися як сучасний підхід до властивості зв'язку права з публічно-владною організацією, яка традиційно виділяється в рамках класичної парадигми філософії права: владність права має пов'язуватися не з інституційною забезпеченістю правової системи, а з дискурсивними параметрами правового простору, які зумовлюють моделі поведінки та вирішення юридичних справ з урахуванням специфіки використовуваних у праві засобів аргументації та раціоналізації;
- осмислено владні засади права у контексті проблеми праворозуміння з точки зору його сприйняття як форми раціоналізації правового дискурсу, зокрема, показано, що владні підвалини права стосуються проблеми формування та структурування змісту права: інструменталістські та неінструменталістські варіанти інтерпретації правових правил, засновані на моральному чи прагматистському аргументі, характеризують різні моделі сприйняття змісту права, перша з яких наполягає на відсутності у права власного змісту та його моделюванні за рахунок владного дискурсу, друга – на наявності у права власного змісту, непідвладного владному дискурсу, третя

наполягає на вторинності питання про зміст права стосовно проблеми легітимації влади;

- запропоновано концептуальне розмежування права влади і влади права як двох моделей осмислення владних підвалин права, спрямованих на визнання чи невизнання наявності у права самостійної сили: влада права – це його потенція до нормативності та валідності, в якій сконцентровано його здатність бути самостійною соціальною цінністю, оскільки прозорість, ефективність та процедурність права є його зброєю проти дискретності, непослідовності та несправедливості;
- розкрито специфіку владності права з позицій теорії структуризації, відповідно до якої інституціоналізація владності права пов'язана з автономізацією мови права та юридичної аргументації, тобто валідність і ефективність права не повною мірою залежить від ефективності інституційних компонентів правової системи.

Наукове та практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що результати та висновки дослідження можуть використовуватися у: науково-дослідній діяльності – для подальших розробок у сфері філософсько-правового осмислення соціальних засад права, а також виявлення нових вимірів владної зумовленості права; правотворчій та правозастосовній сферах – для удосконалення нормотворчих, правозастосовних, правоінтерпретаційних процедур з урахуванням сучасного бачення зв'язку владних та правових інститутів у розумінні правил раціонального дискурсу; навчальному процесі – для удосконалення навчальних курсів «Філософія права», «Теорія держави і права», «Проблеми теорії держави і права», «Методологія юридичної науки» та ін.

Дискусійні питання та зауваження. Відзначаючи теоретичну й практичну значимість рецензованої дисертаційної роботи, необхідно звернути увагу і на наявність дискусійних чи таких, що потребують додаткової аргументації положень, які можуть стати підґрунтям наукової дискусії та напрямками подальшої розробки даної проблеми:

1. У ході викладу матеріалу у підрозділі 1.4. дисертант оперує словосполученням «міждисциплінарна методологія», зміст якого залишається не розкритим на сторінках дисертаційного дослідження. По тексту аналізуються концепція ситуативного підходу (стор. 86), теорія інституціоналізму (стор. 84), висвітлюється методологічне значення понять легітимність та легальність, етимологія слова «влада». Однак при цьому не сформовано загального бачення щодо розуміння міждисциплінарної методології: яка її структура, зміст, наскільки вона може бути цілісним явищем і як вона дозволяє розкрити співвідношення права і влади, виходячи із змісту основних пізнавальних завдань та назви підрозділу.

2. У підрозділі 3.3 «Влада права як фактор його ефективності в соціологічному праворозумінні» характеризуються різні концепти до розуміння права в межах соціологічного праворозуміння (стор. 219), проводиться розмежування між державним, живим правом і правом юристів (стор. 222). Автор вірно вказує на хибність підміни понять «влада» і «державна влада» (стор. 223). Має місце характеристика взаємодії правової та політичної системи, що зумовлює можливість подальшого висвітлення зв'язку права і влади (стор. 228-229) Проте у тексті підрозділу 3.3. дуже поверхово висвітлюється позиція автора щодо влади права, форм її прояву та основних категорій, які б дозволили наблизитися до критеріїв ефективності права, що і є одним із важливих завдань підрозділу. Зазначене питання рекомендується додатково охарактеризувати під час публічного захисту.

3. Один із підрозділів присвячується праву як фактору легітимації влади (стор. 265-287). Автором розмежовується поняття легітимність та легальність (стор.270), характеризуються типи легітимності в контексті творчості окремих авторів, що значною мірою посилює рису обґрунтованості висновків та вказує на широту авторського пошуку. Однак по своїй конструкції підрозділ нагадує збірку наукових позицій з питань легітимації влади, які надаються в заданому контексті, але недостатньо систематизовані та позбавлені авторської інтерпретації. Враховуючи зазначене вище, вважаю

за доцільне дати відповіді на такі запитання: за яких умов право стає фактором легітимації влади? Чи завжди йдеться про владу, здобуту виключно у правових формах, якщо право розглядається як фактор легітимації? Як визначати фактор права, якщо владу здобуто внаслідок перевороту або революційним шляхом, всупереч ustalеним правовим нормам?

4. У підрозділі 4.3. спостерігається певна диспропорція за обсягом по відношенню до інших структурних одиниць дисертації. У змісті підрозділу зазначається, що владність є однією із найважливіших і водночас складних проблем філософії права, з чим можна цілком погодитись (стор. 287), але на наступних сторінках роботи увага привертається більшою мірою не на розкриття владності права як його ознаки, а на співвідношення права і влади. (стор. 290). Далі автор пов'язує владність права з нормативністю (стор. 292), що є доволі сумнівним аргументом на користь основного завдання, що ставилось у даному підрозділі. Слід зазначити, що авторська позиція на перших сторінках підрозділу є більш вираженою та логічною, де говориться про гарантованість та загальну обов'язковість права як властивості, що забезпечується силою влади, її авторитетом, а отже розкривають ознаку владності права. До речі, на сторінках роботи не конкретизується поняття владності права, у розумінні якого простежується, як мінімум, два контексти: по-перше, право є результатом правотворчої діяльності влади; по-друге, реалізація права забезпечується фактором багатогранної діяльності влади (економічної, політичної організаційної, ідеологічної, виховної тощо).

5. Привертає увагу й оформлення автореферату дисертації. Загалом слід відмітити, що в авторефераті відображено основні здобутки дисертації, що виносяться на захист, охарактеризовано зміст підрозділів, висновків тощо. Разом з цим, спостерігається невідповідність у кількісному вимірі поставлених задач (17) та отриманих елементів новизни (15); дещо формалізовано викладено інформацію про теоретичну основу дослідження

шляхом звичайного переліку прізвищ авторів без належної диференціації за різними критеріями, враховуючи різноплановість визначених автором пізнавальних завдань.

Незважаючи на висловлені зауваження, відзначаю, що рецензована робота є самостійним, цілісним, завершеним науковим дослідженням, в якому отримано нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують конкретне завдання науки філософія права та є вагомим внеском у теорію владних засад права.

Основні теоретичні положення й висновки дисертаційної роботи викладено в монографії, 20 наукових статях у наукових фахових виданнях, з яких 4 у зарубіжних наукових періодичних виданнях, а також у 12 тезах доповідей, опублікованих у матеріалах науково-практичних конференцій. Публікації відповідають Вимогам МОН України, що висуваються до опублікування результатів дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора наук.

Висновок.

Дисертаційна робота на тему «Владні засади права: філософсько-правове дослідження» виконана вперше і поглиблює існуючі знання юридичної науки, є суттєвим внеском в науку філософія права.

Автореферат дисертації адекватно відображає її зміст.

Оформлення дисертації та автореферату відповідає вимогам ВАК України, їх тексти написано літературною мовою.

Дисертація за предметом дослідження, його метою, задачами, методологією, змістом та висновками відповідає спеціальності 12.00.12 – філософія права, а положення, викладені в дисертації, мають елементи новизни та розроблені автором особисто. Таким чином, дисертація «Владні засади права: філософсько-правове дослідження» відповідає вимогам пп. 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, із змінами, внесеними згідно з Постановою № 656 від 19.08.2015 р., а Юлія

Василівна Цуркан-Сайфуліна заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 – філософія права.

Офіційний опонент:

перший проректор Національної академії
внутрішніх справ доктор юридичних наук,
професор

С.Д. Гусарев

24 лютого 2017 р.